

ТЕЛҮҮДЖАГҮЭ ХЭЛҮУ ЛҮХҮЖЬЫР ДУНЕЙМ КҮЫТЕХЭЭНҮР АНДЕМЫРКҮАН И ЦИКЛЫМ КҮЫЗЭРҮХЭЦЫР

Быхурэ Мухэмэд Фуэд и кьюэ, филологие шлэныгэхэмклэ кандидат, Гуманитар кьэхутэныгэхэмклэ институтым – Федеральнэ кьэрал бюджет шлэныгээ Гуэхушланлэ «Урысейм шлэныгэхэмклэ и академием и Кьэбэрдей-Балькьэр шлэныгээ центр» Федеральнэ шлэныгээ центрым» и филиалым и адыгэ Гуэрыуатэ секторым и шлэныгээ лэжьаклуэ пашэ, mbf72@mail.ru

Быхурэ Камилэ Мухэмэд ипхуэ, Шлэныгээ нэхьышхээ шрагэгьуэт Федеральнэ кьэрал бюджет еджаплэ «Бэрбэч Хь.М. и цэр зезыхэ Кьэбэрдей-Балькьэр кьэрал университетым» и Социальнэ-гуманитар институтым «Филология. Адыгэбзмэрэ адыгэ литературэмклэ» кьудамэм и 3-нэ курсым и еджаклуэ, mbf72@mail.ru

Дуней псо Гуэрыуатэм зуужьыныгэхэшуэ шызыгьуэтахэм яшыщ зыщ телүүджагьэ хэлүү лүхүжьыр дунейм кьытехээныр кьызыхэщ мотивыр. А Гуэхугьуэр джыным лэжыгьэ шхэхуэхэр траухуауэ шытащ ди хэкуэгьуэ шлэныгэлхэми хамэ кьэрал шыпсэу еджагьэшхуэхэми. Апхуэдэу шыт пэтми, адыгэ Гуэрыуатэдэ шлэныгээр кьапштэмэ, мыбы ипкэ итклэ ирагьэклуэкла кьэхутэныгэхэр нэхьыбэу зэхьэллар нарт эпосымрэ телүүджей, лүхүжэ псысэхэмрэш. Ауэ, нэрылгагьуэ кьызэрыхьунуши, нэхэ иужьклэ кьэунэхуа эпос лэужьыгьуэми абы хуэфашэ убыдышлэ шылыгьыщ. А шытыклэм кьышаш кьэдгьэлэгьуа темэр зэпкьрыхын хуейуэ кьышлэтытари. Лэжыгьэм кьалэн нэхьышхэу шыгьэуващ Андемыркьан и циклыр и тегьэшланлэу тхыдэр зи льябжэ адыгэ лүхүжэ эпосым мотивыр кьызэрышхуэнухуар, зэрышыуужьар, зэрышхуэужар убзыхуныр. Абы папшлэклэ статьям кьышыхьаш мы лүхүжымы и уэрэдым, хьыбархэм шызэльшхысауэ мотивым игьуэта кьэлүэтэклэ лэужьыгьуэ псори, дэтхэнэм и кьуэпсыр миф гупсысэм зэрышышлар, а пасэрэй пкыгьуэхэр циклым кьызэрышхыгьэсэпар гьэнэхуарэ гьашлэм и пэжыр абыхэм кьазэрыхэщыр гьэбелджылыжауэ. Гулытэ лей зыгьуэтахэм яшышхэ сюжет гьэпсыклэм, ухуэклэм дежклэ, нэхьышхэжраши, Гуэрыуатэхэклэ нэгьэса эфлэувэнымклэ телүүджагьэ хэлүү дунейм кьытехээн мотивым и художественнэ мыхьэнэр налуэ кьэщыныр.

Зэрыгьуээн псалэхэр: Гуэрыуатэ, тхыдэр зи льябжэ лүхүжэ эпос, Андемыркьан, псысэ, хьыбар, пелуан.

Дызэрышыгьуазэши, тхыдэр зи льябжэ лүхүжэ эпосым шхэхуэныгэ нэхьышхэу бгэдэлгыщ гьашлэм пэж дьдэу кьышыхьуа е, кьэгупсысами, а пэжым пэлыта Гуэхугьуэхэр и льябжэу зэрышытыр. Тхыдэтххэм, Гуэрыуатэдэжхэм емьзэшыжу ирагьэклуэкла кьэхутэныгэхэм я фышлэклэ, налуэ кьэхуаш, псалэм папшлэ, Бахьысэрэй зеклуэм, Кьарэкьэщкьэстау, Кьулыкьужын зауэхэм, Кьэбэрдей жэштеуэм, Жэштеуэ цыклум, нэгьуэщлэ куэдми ехьэлла уэрэдхэмрэ хьыбархэмрэ кьежьэным шхэусыгьуэ хуэхуа тхыдэ кьэхьыгьэхэр, абы шыгьуэми, хуэгьэфэща кьудей мыхьуу, архивхэм шыхьума дэфтэрхэмклэ (документ) шлэгьэбыдэжауэ. Апхуэдэ дьдэу зэхэгьэкла хуаш а уэрэдхэмрэ хьыбархэмрэ кьахэщыж лүхүжэ куэдыр – Кьанщобийрэ Гуашэгьагьэрэ, Темрыкьуэ, Шолэхушпц, Дамэлей Мамсырыкьуэ, Ажджэрий и кьуэ Кушыкупц, Хьэтх Мыхьэмэт, н. – хэт сымэми, сыт хуэдэ лэхьэнэ псэуами, сыт я дуней тетькьлами, н. Ауэ, дауэ шымытами, пэжым кьыдэклуэу мы Гуэрыуатэхэклэ хэм зышлэшащ кьэгупсыса, гьашлэм кьышыхьунклэ мыхьуну Гуэхугьуэхэр кьызыхэщ мотивхэри. Абыхэм яшыщ зыщ лүхүжымы и дуней кьытехэклэм телүүджагьэ хэлүү образ зыбжанэм

зэрадэплагьур. Псалъэм папшлэ, щлэныгъэллхэм кызызрахутамклэ, Жэбагы XVII лэщлэыгъуэм и етлуанэ ыхъэм (Шортэн А. зэритхымклэ – 1684 гъ., М.Е. Талпэ кызыэрилъыгъэмклэ – 1686 гъ., н.) дунейм кытехъаш, уэркъ унагъуэ кыхэкълэщ, иджы зейкыуэщлым хиубыдэ Къэзанокыуейклэ зэджэ щлэплэм кышчалъхуаш [Налоев 2001: 9–10]. Ауэ, абы и образыр луэрылуатэм кышчыыхыхэм, къэгупсыса куэдхэмклэ гъэнщла хуаш, абы шыгъуэми языныкыуэхэм деж а «къэгупсысам» и лъабжьэщ зэман жыжьэм пасэрей цыхум и къэухым кыгъэщла мифологическэ дуней еплъыклэр.

Хыбар нэхыбэм къазэрыхэщымклэ, Къэзанокыуэр нэхыхыншэу къалъхуаш, ар щлахумэн папшлэ, пщылэм яхъри мэлыхуэхэм клэщладзащ [Сказания о Жабаги Казанокэ 2001: 43, 44, 46]. Мы шытыклэр луэрылуатэм Жэбагы клэрилъхъа пэтми, апхуэдэр гъащлэм къызэрыщыхунклэ хъунур, дауикл, гурылуэгъуэщ, икли а нэщэнэм мы лыхъужьым и дуней кытехъэклэр пэжым пэгъунэгъу ещл. Абы кышчхэщыкыу, а луэхугъуэм ехъэлла къэлэутэкълэхэм (вариантхэм) ящыщ зым къызэрыхэщымклэ, «Къэзанокыуэ Жэбагы лыжьыфзыжьы быныниэм къалъхуаш, блэ къешэкълэуэ» [Сказания о Жабаги Казанокэ 2001: 53]. Зэрынэрылагъуэщи, мыр къэгупсысам и закыуэкьым, атлэ гъащлэм и пэжми жыжьэрэ гъунэгъуу еклуалэркъым. Ауэ абы пэж зэрыхэмьлым гу лъызытэр зэман жыжьэм яхэла гупсысэкълэм «ебэкуа» иджырей цыхурщ, пасэрейхэм апхуэдэ «дуней кытехъэклэр» къазэрыгурылуэу шытар нэгъуэщлущ: щлэныгъэллхэм зэрыхуагъэфашэмклэ, мыхэр я флэщ хууэ къалуатэу шыщыта лъэхъэни шылащ. Ауэ цыхум и къэухым зиужьу и дуней еплъыклэм зихуэжа нэужь, яхэла флэщхуныгъэр клуэда пэтми, ахэр луэрылуатэм кыхэнащ, художественнэ къалэн ягъэзащлэу. Миф гупсысэхэр зи лъабжьэ дэтхэнэ зы мотивми пыухыклауэ мыхъэнэ шхэхуэ гуэр луэрылуатэм шигъуэт пэтми, нэхыбэм псори зэклэулэжыр зыщ – лыхъужь нэхышхъэм гу лъегъэтэнырщ, адрейхэм къахэгъэщхэхунырщ. Сосрыкыуэ мывэм, Батрээ и адэ Хымыщ и тхыщлэм къыдах, Шауей и анэр (Нэрыбгей) иныжьыпхуэщ (мэзылщ), лыхъужь, телъыджей псысэ куэдым цыхубзхэм хэти пхъэщхэмыщхэ гуэр ешх, хэти миф пэсушхэм дэпсэуэрэ уэндэгъу мэхъури, лыхъужьыр дунейм кытохъэ, а шытыклэхэмкли ахэр адрейхэм хуэдэкьым, икли, сюжетым зиужьыхунклэ налуэ къызэрыхуэщи, абыхэм йофлэкл (псысэм е хыбарым шыгъэува мурад нэхышхъэм лъэлэсыфыр ахэрэщ). Абы кыклараци, телъыджагъэ хэлъу лыхъужьыр дунейм кытехъэныр лъэпкъым иубзыхуа образ къэгъэщлэклэм и зы нэщэнэщ. Дауикл, ар шыхумаш нэхь иужьклэ къэунэхуа тхыдэр зи лъабжьэ эпосми. Жэбагы теухуа хыбархэм дгъээжэмэ, луэрылуатэм и хабзэмклэ, мы лыхъужьри адрейхэм къащхэщыкын хуейщ, абы кыхэкълэи, и дуней кытехъэклэми телъыджагъэ гуэр хэлъыпхэщ – блэ къешэкълэуэ къалъху. Пэжщ, зэрыжыгълэуэ, мыбы и лъабжьэр миф гупсысэхэм хуоклуэр, ар нэхь пасэуи луэрылуатэм кыхыхыагъэнщ, ауэ Жэбагы ехъэллауэ дызриплэ хыбархэм тепщлэхэмэ, абы зыужыныгъэшхуэ мыбдежым щимыгъуэтауэ жыплэ хъунуэщ. Дызэригугъэмклэ, абы щхэуэсыгъуэ хуэхуаш циклыр щызэфлуэва зэманьр миф гупсысэхэр шытепща пасэрей лъэхъэнэм флуэу пэлэщлэу зэрышчытар. Зы лъэныкыуэклэ зэман жыжьэм кышчэжауэ хабзэу ува образ къэгъэщлэклэр хыбарым ихъумэн, нэгъуэщлэ лъэныкыуэклэ луэрылуатэм кышчыунэхуа пкыгъуэщлэм – тхыдэр зи лъабжьэ эпосым – «зыдригъэклун» хуейти, «лэмалыншагъэу» кыоув, лыхъужьым бгъэдэлыну нэщэнэхэр гъащлэм и пэжым нэхь пэгъунэгъуу шытын хуейуэ. Абы кыхэкълэи, «блэ къешэкълэуэ дунейм кытехъэным» и плэ кыоувэ, Къэзанокыуэр нэхыхыншэу къалъхуу иужьклэ пщылэм яху хыфлэдзэныр. Мыпхуэдэу хуа пэтми, телъыджагъэ хэлъу дунейм кытехъэн мотивым игъэзащлэу къалэн дыдэр мы иужьрейми «и пщэ кыдохуэ».

Дызэригугъэмклэ, мы шытыклэхэм образыр пэгъунэгъу ящл дунейм псэ луэрылуатэм зыужыныгъэшхуэ шызыгъуэта «лыхъужь кызыэрыгукьым» («низкий герой») ейм. Зэрытщлэщи, мыпхуэдэхэр тхэмыщклэ унагъуэм кыхэкълэщ, лъэпкыи-кыупщхыи ялэкьым, фызабэм и къуэщ, зэшищым я нэхышлэрэ акылынишафэ

тету, псоми я шэнэклальэу, мыфэмыцу кьэгьэлэгьуащ. А.П. Скафтымовым гу зэрьлтытащи, псысэм е хьыбарым шэдэлум мы лыхужьым заншэу гу лъетэ, абы и гьашэр зэрыхунур, и насып кыхьынур зригьэцшэнуи хуонабгьэр. Икши, зыми зэримыгугьауэ, зыри зэрышымыгугьауэ, зыкызыэкьуехри лыгьэ шэпшэ йохьэ, лыхужьыгьэхэр зэрехьэ, зыри зыльэмылэсыфа мурадыфхэр зрегьэхуэлэ. А шыкшэмкши Гуэрыуатэм кыхигьэбелджылыкшину зыхуейр елэт, гултыгэ лей хууегьэщ, Гуэрыуатэхкьыр шэщыгьуэ, гьэщлэгьуэн ещ [Скафтымов 1958: 5–6].

Жэбагыи араш: и сабиигьуэр кызыхэщ лыхьэм абы и образыр «зыгьэлгахьшэ» нэцэнэхэр бгьэдэльщ: 1) ар нэчыхьыншэу кьальху; 2) сабий быдзафэу яхьри мэлыхуэхэм клэшадзэ; 3) бацэм кьуэцшэлыгу пшылэм кьытранэ. А псом кьикшращи, ипэм деж мы лыхужьым гьашлэ илэну, насып гуэр кьеуэлэну, зэфлэкл кьылкыкьуэкшину ушыгугьыркьым, ауэ иужьклэ, Гуэрыуатэм зэрышыхабзэщи, езым кыхуэдэ нэгьуэщл зыгуэрми думылгагьу акьыл жанрэ губзыгьагьэрэ бгьэдэльбу кьышлэкл, лъэпкь псом я ушыякьуэчэнджэщакьуэ мэхьу.

Нэгьуэщл теплэ, кьэлэуэтэклэ ялэу шытми, мы Гуэхугьуэ дыдэхэм Андемыркьан ехьэллэ уэрэдми хьыбархэми дашрохьэллэ. А псор налуэ кьэщшыным ипэ кыхуэу кыхьэгьэщыпхьэщ, пасэрей Гуэрыуатэм шызэфлэува пкыгьуэхэм адэклэ ягьуэт зэхуэкшынэгьэхэм ехьэллауэ Гьут А.М. зыхуэкьуауэ шыта гупсысэхэр ди лэжыгьэм тегьэщлэпшэ зэрыхуэхуар. Псалгэм папшлэ, телыдджагьэ хэлбу лыхужьыр дунейм кьытехьэным адыгэ эпосым зэрызыщиужьам шэныгьэллым мыпхуэдэ лъэхьэнэхэр кыхегьэкл: а) мы Гуэхугьуэр Гупшлэу кызыхэщ езы мотив дыдэр (псалгэм папшлэ, пасэрей (нарт) эпосым Сосрыкьуэ мывэм кьызэрыдахыр); б) нэхь иужьылуэклэ нарт эпосым кьышыгунэху циклхэм, тхьдэр зи лъабжэ лыхужь эпосым мотивыр Гупшлэу дыдэу шытыжкьым, ауэ лыхужьым и дуней кьытехьэклэр кьызэрыгуэклкьым, абы гу лъозыгьатэ нэцэни бгьэдэльщ (ныбэм иль хьэпшырыр блэклхэм йобэн, Бэдынокьуэ кьамылхуа шыкшэу, и макь зэхах, ныбэм иль сабийр лъэкьуауэрэ и анэр хьыфлэдзэ, хы тьыгу шыпсэу пелуан лъэпкьым шлалэ цыкшур кьахокл, иужьклэ бгьэ абрагьуэм ирехьэжьэри шыналгэм кьрехьэ); в) лыхужьыр кьэзылхуар Гупшлэу кьым (адэншэщ, лъэпкьы-кьупшхьы илэкьым, н.); г) мотивым и кьэлэуэтэклэр пэжым нэхь пэлагьэ мэхьу (нэхь класэу кьэунэхуа эпосым зышыужьахэм ящыщ лыхужьыр нэчыхьыншэу дунейм кьытехьэу (нэхьыбэу кьызэрыгьэлэгьуамклэ, и адэр пшыщ, и анэр унэлутш)) [Гутов 2009: 217–218].

Абы тепшлэхьэм, япэу гу зылытапхьэр Андемыркьан и лэакьуэр кьыздежьэрщ. Хьыбар зэдгьэпшэхэм кьызэрагьэлыгауэмклэ, мы лыхужьыр кьызэралхуам теухуа сюжетыр лэужьыгьуэ зыбжанэу зтепшлэпшэжэщ. Сэхьу Мамызэ (1856 гь./кь.) кьыжилэжауэ шыта хьыбарым [Адыгэ Гуэрыуатэхэр 1969: 219–220] кьызэрыхэщымклэ, Андемыркьан и анэр кьызэрыгуэкл цыхуш, и адэр мэзылш: кьегуэклэу шлалэм шрамытклэ, хьыджэбзым кьуэншагьэ лъэпкь бгьэдэмыль пэтми, шлалэр абы хуэпсалгьэу шлэдзэ; адэм ар шызэхихклэ, и напэр трихауэ кьышохьу, кьогубжьэри унафэ ещл, и пхьур мэзым яшэу хьыфлэдзэну, абы шагьэклэуэдну; хьыджэбзыр мэзым шлэтурэ, мэзыл кьрохьэллэ, абы фыз хуохьури, сабии (Андемыркьан) зэдагьуэт.

Мы Гуэхугьуэм ипкь итклэ Гьут И.М. зыхуэкьуа гупсысэхэр кьэплыгьтэмэ, феодальнэ эпосклэ зэджэм и шлэдзапшэ лъэхьэнэм иджыри кьаруушхуэ шлэлэт пасэрей Гуэрыуатэм шызэтеувауэ лыхужь нэхьышхьэр кьрыхагьэщхьэхуэ кьыкьыгьэсэблэп лэмакхэм. Абыхэм ящыщ зыщ лыхужьым и лэакьуэр миф псэушхьэ гуэрым деж кьышышлэдзэу кьэгьэлэгьуауэ куэдрэ узэрырихьэллэр. А шытыкшэмклэ кьэлэуэтауэ жыпшэ хьунуш Андемыркьан и лэакьуэри мэзылым еклэуэлэу хьыбарым кьышлэхэщыр [Гутов 2000: 36].

Шэныгьэллым зи гугьу ишлэ Гуэхугьуэм циклым и пэ кьит Гуэрыуатэм зыужьыныгьэшхуэ зэрышигьуэтам и шлэхьэ куэд кьыпхуэхьынуш: язынкьуэ вариантхэм кьызэрауатэмклэ, Шэуей и анэр мэзылш [Нартхэр. Адыгэ эпос

1970в: 13–17], адреихэм – иныжыщ [Нартхэр. Адыгэ эпос 1970в: 17–23]; «Нарт Пэгэрэз и кьуэ Пакъэжь и хыбар» [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 32-и. П. 8], «Бэчмырзэпщ и таурыхь» [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 6-а. П. 3] псысэхэм кьазэрыхэщымкIэ, лыхужьхэм я адэхэр иныжыщ; «Иныжым и кьан» [Фольклор адыгов... 1979: 269–280] псысэм лыхужьым и адэр кьызэрыгуэки цыхуш, ауэ и атэлыкьыр иныжыщ. Ищхэки зэрыщыжытIащи, мыбыхэм лыгэкIи лыхужьыгэкIи кьапэлэщ шыIэкьым; ахэраш хыбарым, псысэхэм шыгэува мурадхэм лэIэсыфыр. Араши, мы шапхэхэм кьагэлэагэуэ адэ-анэр миф псэушхэу шытыныр циклым нарт эпосым, телгьиджей, лыхужь псысэхэм кьазэрыпихар. Ар дыдэр хужыпIэ хьунуш Сэхьум кьыжиIэжам и сюжетым игуэта кьэлүэтэкIэми.

Дызэрышыгэуазэщи, лэпкь куэдым я IуэрыIуатэм зыщызужьахэм ящыщ зыщ кьызэрыгуэки цыхумрэ хэкIэкхьуэкIэ гуэррэ зэдэпсэуэрэ сабий зэдагэуэту кьызэхэщ сюжетыр. Аарнерэ Томпсонрэ я сюжетгэлэагэуэм [Thompson 1961] (адэкIэ АТ) ар АТ 303I дамыгэмкIэ кьышыгэлэагэуаш [Тхамокова 2018: 562]. Н.В.Новиковым гу зэрылгытащи, АТ 650А сюжетым и шIэдзапIэм абы дыщрохэлIэ, икIи кьуэкIыпIэ славянхэм ар зи льябжэу яIэ телгьиджей псысэхэр мыпхуэдэу кьэлүэташ: мэзым (губгэуэ нэщIым) шхэуусыгэуэ гуэркIэ кьышыхута цыхубзым мышэ (е нэгэуэщI псэушхэ гуэр) кьыхуозэри (кьытоуэри) цыхубзыр и гьуэм ехь, зэдэпсэуэ шIадзэри, шIалэ цыкIу, мышэ тхэкиумэ тету, я зэхуаку кьыдоки [Новиков 1974: 43–44]. ДызрипIа адыгэ псысэхэм дэ яхэдгэуэтакьым, мышэм цыхубзыр дэпсэуэ кьызыхэщ. Телгьиджей псысэхэм я сюжетхэр шIэзыпщытыкIа Алий Аллэ, Тхэмокьуэ Женэ сыми я сюжетгэлэагэуэхэм абы ушрихэлIэркьым, ауэ «Мышэ и кьуэ Батыр» псысэм и шIэдзапIэр абы хуахьыр [Алиева 1986: 32; Тхамокова 2018: 584]. Мы сюжетым адэкIэ зэрызиужьыр лэпкь куэдым я псысэхэм шызэтэхуэу (мыпхуэдэ ухуэкIэ яIэу: АТ 303I + АТ 650А + АТ 300 + АТ 301АВ, н.) зэрыщытым, абыхэм дызытепсэлыхь мотивыр IупIшIу кьазэрыхэщым ипкь иткIэ, Алий А.И. кьелгытэ, Батыр и адэр мышэу кьэгэлэагэуэуэ сюжетыр зэгур шытауэ, иужькIэ, зэман дэкиу, абы и пIэкIэ сабийр мышэм идыгэу ар адэ пэлгытэ хуэхьуэу яIуатэу шIадзауэ [Алиева 1986: 63].

Дауэ мыхьуами, ди дежкIэ иджыпсту нэхьышхьэращи, АТ 303I сюжетым дызышрихэлIэ пкьыгэуэ дыдэхэр шыхьума псысэхэм адыгэ IуэрыIуатэм куэду ушыхуозэ, мышэм и пIэкIэ мэзылI хэту. Абы и шапхэхэщ «МэзылIым и хыбар» [Адыгэ таурыхьхэр 2018: 197–201] таурыхьыр: нэгузегэуужь кIуа шIалэгьуалэм яхокIри хьыджэбзыр (Нагэуэ) мэзым хохьэ; мэзылI кьытоуэри ехь; зэдэпсэуэ шIадзэ, шIалэ цыкIуи кьашIохьуэ. Зэрынэрылэагэуэщи, Сэхьу Мамызэ Андемыркьан и дуней кьытехьэкIэу кьыIуэтэжа хыбарым кьышыгэсэбэпащ нэхь пасэу IуэрыIуатэм шызэфIэува АТ 303I сюжетыр.

Мотивым адэкIэ циклым шигэуэт зэхьуэкIыныгэуэхэм, зыужьыныгэуэхэм я гугэу шIымэ, псом япэу гу зылгытапхэхэм ящыщ, миф нэщэнэхэр кIуэ пэтми текIуэтрэ, абы ипкь иткIи лыхужьым и лIакьуэр экIуалIэ миф псэушхьэр кьызэрыгуэки цыхукIэ, ауэ кьару зэрамышIэж зыбгэдэлкIэ хьуэжа зэрыхьыр. Апхуэдэу шыт пэтми, мотивым и художественнэ мыхьэнэ дыдэр – лыхужь нэхьышхьэр хэлIэтыкIыныр – кьыхуонэжыр. IуэрыIуатэм зэрышыхабзэщи, Андемыркьан лыхужьыгэкIэ адреихэм йофIэкI, кьашхэщокI, абы папшIэки и дуней кьытехьэкIэм шхэухуэныгэу хэлын, абы шыгэуэми а «шхэухуэныгэуэр» пэжым пэблагэу шытын хуейш: иджы абы и адэр миф псэушхэ гуэркьым, атIэ кьызэрыгуэки цыхуш, ауэ пелуанш, абы шыгэуэми мэхьаджэщ. Мыбы и лэныкьуэкIэ АТ 303I сюжетым игуэта кьэлүэтэкIэм и шапхэхэщ «Андемыркьан и анэмрэ Лэпшрэ» [Кабардинский фольклор 2000: 308–313] хыбарыр: тенджыз Iуфэм шыпсэу лы бланэр кьытоуэри Кьэрабэхэ я пхьур ехь, зэдэпсэуэ ирагэажьэри, шIалэ цыкIу (Андемыркьан) кьашIохьуэ.

КьыкIэлгыкIуэ зэхьуэкIыныгэуэ сюжетым игуэтахэм ящыщ, хьыджэбз дыгун мотивыр абы зэрыхэмытыжымрэ адэм и образым хэтлэагэуэу шыта

миф тепльэр, мэхьаджагьэр иужькIэ абы зэрыкIэрымыльыжымрэ. «Тумэ» [Кабардинский фольклор 2000: 303–308] хьыбарым кызыэриуатэмкIэ, тенджыз тIуашIэм кьару егъэлея зыбгъэдэль лъэпкь щопсэури, Андемыркъан абы кьахокI.

Мыбы шыгъуэми хьыбархэм зызыхагъазэр нарт эпосымрэ зи гугъу тIа псысэ лIэужьыгъуэхэмрэщ, циклым и зыужьыныгъэр здынэса лъэхъэнэм къеззгъ мотивыр – адэ-анэм егъэлеяуэ кьарурэ лIыгъэрэ яхэлъу кызыыхэщыр – абыхэм шызэтеуауэ хъзыру зэрыхэтым кыыхэкIыу. Къапштэмэ, Сосрыкьуэ кышынэмышIа, мыдрей нарт лIыхъужьхэм хэт и анэр, хэт и адэр апхуэдэщ. «Нарт Хьымышц кызыэришагъэмрэ зэраукIыгъэмрэ» [Нартхэр. Адыгэ эпос 1970б: 24–28] хьыбарым кызыэриуэтэжымкIэ, Хьымышыр апхуэдизкIэ лIы бланэщи, зы нарти кыпэлъэщкьым, зэрыхагъэщIэфри бзаджагъэкIэщ. Абы кышцIэхъуа Батрэзи араши, лIыхъужь нэс мэхъуж. «Бэдынокъуэ кызыэралъуар» [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 32-д. П. 1] хьыбарым деж нартхэм къатеуа бийж бзаджэр лъэрищIыкI зэтезыщIэр Бэдынокъуэ и анэрщ. Абы и шыр зыщIэт шэщым Iуль абрэмывэр нэгъуэщми хуэгъэхъейркьым, и Iэщэ-фащэри зы цIыхум кыыхуэлэтыркьым. А псор и нэщэнэщ абы кышцIэхъуэну сабийри кызыэрыгуэкIыу зэрышымытынум: абы уэндэгъу лажъэ иIэу гу лIымытэххэу, и ныбэм иль сабийм (Бэдынокъуэ) и гы макъ Сосрыкьуэ зэхех. Гъут I.M. шапхъэу кыихъ хьыбархэм языхэзым тепщIыхъмэ, мы мотиври Андемыркъан и циклым кыыхъащ: ар иджыри ныбэм иль щIыкIэу, апхуэдизкIэ кьаруушхуэ хэльши, шыльэкъуауэкIэ, и анэр адэ-модэкIэ хыфIедзэ, абы щхъэкIи и Iэпкьлэпкьыр сыт шыгъуи уфIыцIауэ щытщ [Гутов 2000: 37].

Дызытепсэлъыхъ Iуэхугъуэм и шапхъэ гъуээзджэщ Тэтэрщауэ и циклыр. Мы лIыхъужьыр дунейм кызыэрыгъэхъа щIыкIэр кызыэрыуэтар лIэужьыгъуэ зыбжанэу зэщхъэщокI [Бухуров 2017: 210–211]. Ауэ псоми къазэрыхэщымкIэ, абы и адэр е адэри и анэри я кьарууфIагъкIэ адрейхэм къашхъэщокI. «Нарт Пагуэрэ Хьэнэжьрэ я хьыбарым» лъабжъэ хуэхъуащ Эберхартрэ Боратавэрэ я тырку сюжетгъэлягъуэм (адэкIэ Eb-Bo) дызыщрихъэлIэ Eb-Bo 204 сюжетыр [Eberhard, Boratav 1953: 238–240]: лIыхъужьыгъэрэ кьарукIэ зыри зыпэмылэщ хьыджэбзым мурад ещI эзым кытекIуэ фIэкIа, нэгъуэщIым дэмыкIуэну; Пагуэ и хьыбар зэхихати, абы и деж кьокIуалIэ, зекIуэ здрешажьэри и лIыгъэр егъэунэху, икIэм-икIэжым ар щхъэгъусэу кыыхех, сабии (Тэтэрщауэ) зэдагъуэт [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 32-м. П. 1]. Вариант нэхъыбэм кызыэрыхэщымкIэ, Пагуэр хьыджэбзщ, эзым пелуанагъ хэмылми, ипэрэйм хуэдэу, кыльыхъуэр кьару егъэлея зыбгъэдэль щхъэгъусэщ: Пагуэр псыхъэ кIуауэ, кьелъагъу псым кызыэпрыкIын мурад яIэу адрьщI лъэныкьуэм шу гуп кыIуту; хьыджэбзым кхъуафэжьейр псым трейтIыпщхъэ, шухэр кьотIысхъэхэри псым кызыэпроськI; лIищэм ерагъыу яхуэгъэхъей кхъуафэжьейр зы щIалэ и закъуэу псым кыыхехыжри егъэувыж; щIалэм бгъэдэль кьарур зыльэгъуа Пагуэ кыгуроIуэ, абы сабий дигъуэтмэ, лIыхъужь нэс кызыэрыхэкIыну; апхуэдэуи мэхъу [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 32-м. П. 4].

Зи гугъу тIы мотивым кыгуэхъыпIэ имыIэу кепхаш лIыхъужьым и адэ-анэр зыщыц е езыр кызыщальху щIыпIэр зыгъэнахуэ Iыхъэри. В.Я. Пропп кызыэралыгътэмкIэ, мэзыр, кьурш щIыбыр, бгъуэнцIагъыр, щIыунэр, псы адрьщIыр, пситI зэхуакур, тенджыз тIуашIэр, н. Iуэрыуатэм кыхош, нэгъуэщI дуней кьагъэлягъуэу, икIи абы лъабжъэ хуэхъуащ дунейм ехыжам и псэм ехъэлIауэ, балигъыпIэ иувар шагъэунэхукIэ, ирагъэкIуэкIыу шыта Iуэхугъуэхэм (обряд инициации) пыщIауэ пасэрэй цIыхум яхэля гупсысэхэр [Пропп 1986]. А псом тепсэлъыхъыным кууэ дыхэмыхъэми, щIэныгъэлIым и псалъэхэм кьагъэлягъуэ, мы Iуэхугъуэм и кьуэпсэхэри зэман жыжьэм кызыэрыщэжьэр. Iуэрыуатэм абы щигъэзашIэ къалэным и гугъу пщIымэ, мыр кыжьыIапхъэщ: лIыхъужьыр, шыр, нысашIэр, н. а «дунейм» кIуэныр е кыкIыныр (кышцальхуныр) къэзыуатэ мотивым и художественнэ мыхъэнэри апхуэдизкIэ инщи, мыпхуэдэ зыгуэр хэмытмэ, IуэрыуатэхэкIым удимыхъэхьныри хэльщ. Къалэн нэхъыщхъэу

абы «и пщэ кыдэхуэхэм» ящыщ зыщ, ищхьэкIэ дызытепсэлыхьахэми хуэдэу, псысэм е хыбарым хиIэтыкIыну зыхушIэкьум гульытэ лей зэрыхудиггэщIыр. А щыпIэм щыщым е абы кIуэуэ кьэзыггээжыфам хуэдэ зыри щыIэкьым – аращ мотивым щIэлг гупсысэр

«Мыхьэмэтищ» [ФАИГИКБНЦРАН. Инв. № 1037] псысэм кьызэрыхэщымкIэ, набдзэ зытелгым я нэхь дахэ хьыджэбзыр зыщыпсэур псым адрьщIкIэ дыггэ кьышIэкIыпIэм хуээуш. Зэ еплгыгьуэкIэ, лыхүүжбым и шым кьыльэщIыхьэн щыIэкьым, ауэ а щынальгэм ар зыхьыфынур здэщыIэри а псым уикIмэщ. Псым зэпрыкIыу а шыр кьэзыггэуэтыфри, хьыджэбзыр кьэзышэфри лыхүүж нэхьышхьэрщ. Аращи, Iуэрыуатэм и хабзэмкIэ, а хьыджэбзым нэхь дахи, шым нэхь льэрызехьы, а псори зыIэрызыггэхьэфым нэхь лыхүүжбы дунейм теткьым.

«Нартхэ я дыщэ жыгыр» [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 32-и. П. 4] хыбарым кьызэрыщыIуэтамкIэ, Хьымыщрэ Уэзырмэсрэ кьильхуаш хы щIагг дунейм щыпсэу зэшиблым я шыпху Емыггээш-гуашэм, апхуэдэ дуней кьытехэкIэ зэралэмкIи мыхэр адрейхэм кьашхьэщокI, зыри зыпэмыльэщ лыхүүжбы кьахокIхэр. Апхуэдэщ Батрэзи: абы и анэри испы хэкум щыщ [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 32-и. П. 2]. «Шэбатныкьо ятэ ОрзэмэджыцIагг. Чырты цыщыгг. Орзэмэджэр Чырты кьикIыти, Нарты Iалэджыунэжьы тхьаматэджэ кьакIотыгг. Нартмэ ятхьэмэтагг», – кьыхош «Нарт Шэбатныкьо икэхьукI. Орзэмэдж кьызэриггэнэжыггэр» [Нартхэр. Адыгэ эпос 1970а: 32–36] хыбарым. Абы кьикIращи, Орзэмэдж адрей нартхэм йофIэкI, я пашэуи кьашхьэщоувэ, сыт щхьэкIэ жыпIэмэ, мы вариантым кьызэрыхэщымкIэ, кьызыщыхьуар нарт щынальэркьым, атIэ Чыртырщ, абы кьыпкьырыкIа Шэбатныкьуи (Бэдынокьуи), дауикI, зыри зыпэмыльэщ лыхүүж мэхьу. Абы кьыдэкIуэу, дызэрыщыггэуазэщи, нырт эпосым дызыщрихьэлIэ лыхүүж нэхьышхьэхэм щыщу нэхьыбэр хэти (Сосрыкьуэ, Бэдынокьуэ, яшхэри ящIыггэуу) бггэунщыггым (щыунэм), хэти (Батрэз) мэлыхьуэ (шыхьуэ) пщыIэм (ишри абы кьышрат) (еггашчэ: Кьэзанокьуэ Жэбаггьи мэлыхьуэ пщыIэм шапI), хэти (Щауей) Iуашхьэмахуэ льяпэ кьыщохьу.

Мы мотивыр Андемыркьан и циклими кьыхыхьаш, пасэрэй псысэхэм, нарт эпосым абы щиггээщIэ мыхьэнэ дьдэр иIэу. Сэхьу Мамызэ кьилуэтгэжауэ япэу дызытепсэлыхьа хыбарым кьызэрыхэщымкIэ, зэрыжытIащи, Андемыркьан мэзым кьыщальху, мэзылIыр зыщыпсэу бггэунщIаггым шапIу ираггьяжэ; етIуанэу зи гуггэу тшIа «Андемыркьан и анэмрэ Льэпщрэ» хыбарым – тенджыз Iуфэм, лы бланэм и хэщIапIэм; ешанэ вариантри («Тумэ» хыбарыр) мыбы пэггунэггэуш – пелуан льяпкьыр зыщыпсэу тенджыз тIуашIэм. Аращи, Андемыркьани, «и шы нэхьыж» эпическэ лыхүүжхэм хуэдэу, кьызэрыгуэкIкьым, «хы щыIб дунейм» кьикIащи.

Андемыркьан дунейм кьызэрытехьар кьызыхэщ сюжетым и пкьыггэу нэхьышхьэхэм ящыщ зыщ ар Кьэбэрдейм кьызэрыкIуэ щIыкIэр кьэзыггэляггэу пычыггэуэри. КьэIуэтэкIэ елытауэ мыхэри лIэужыггэуэ зыбжанэу зэщхьэщокI, дэтхэнэ зым и кьуэпери, дызытепсэлыхьахэм хуэдэу, пасэрэй Iуэрыуатэм кьыщожьэ. В.Я. Пропп гу зэрылIытамкIэ, зы дунейм икIыу адрейм кIуэн папщIэ, псысэхэм хэт лыхүүжхэм псэушхьэ, кьуалэбзу, кьэкIыггэ, хьэпшым зэхуэмыдэ куэд кьаггэсэбэп. Мыбдежым псоми я гуггэу щытхуэмыщIми, кьэдггэльггэуа мотивым нэхь кьепхауэ щIэныггэлIым и кьэхутэныггэм кьыхэщ шапхьэ зыбжанэ нэхь мыхьуми кьэтхьыну тфIэиггэуэт. Дызытепсэлыхь хьыбархэм тепщIыхьэмэ, нэхьыбэу гу зылытапхьэр лыхүүжбым, бггэм, хы Iуфэм (тенджыз тIуашIэм) яку дэлг зэпыщIэныггэрщ. Абы ипкь иткIэ щIэныггэлIыр зыхуэкIуа гупсысэхэм я гуггэу пщIымэ, кьуалэбзумрэ псымрэ зэпхауэ льяпкь куэдым я Iуэрыуатэм зыужыныггэшхуэ щиггэуэташ: хым, тенджызым, нэхь тэмэму жыпIэмэ – щIэпIыпIэм (горизонт) адэкIэ щыIэр нэггэуэщI дунейщи, лыхүүжбыр абы бггэм (е нэггэуэщI кьуалэбзу лIэужыггэуэм) ехь (е кьехь); апхуэдэу кьхуафэжьейкIи

зэпросыкI, чейм ису (пхуантэм дэсу, н.) псым (тенджызым) траутыпщхьэри, мы дунейм къехь, езы лыхъужьым псэущхьэ гуэрым и теплъэ зрегэгъуэтри макIуэ (къокIуэ) [Пропп 1986: 83–87].

В.Я. Пропп зи гугъу ищIахэр адыгэ IуэрыIуатэм къызэрыхэщым и шапхьэу къэпхь хьунуш ищхьэкIэ дызытепсэлъыхьа «Нартхэ я дыщэ жыгыр» хьыбары: псы щIагъ дунейм шыпсэу зэшиблым я шыпхьухэм тхьэрыкъуэ защIурэ нарт хэкум къокIуэри жыгым къыпыкIэ мыIэрысэр ядыгъу; зэшитIыр абыхэм я лыхъуакIуэ йожьэри, нэхьыщIэр псы щIагъ дунейм къыщохутэ, Емыгъээш-гуащэри щхьэгъусэ хуохъу; нарт хэкум къэкIуэжыну къежэжахэу, и щхьэгъусэр фIокIуэдри, нысашIэм игъээжын хуей мэхъу; Емыгъээш-гуащэ лажьэ иIуэ и анэ деж кIуэжати, зэманыр къыщысым, и анэм къыпеубыд, нарт хэкум кIуэуэ сабийр абы къыщильхун хуейуэ. Апхуэдэу нысашIэм ещIыр. А псом кыкIраши, Хьымыщрэ Уэзырмэсрэ иджыри ныбэ иль щIыкIэу, тхьэрыкъуэ зызыщIыф я анэм нарт хэкум кърехьэ, хы щIагъ дунейм кърехри. «Нарт Пагуэрэ Хьэнэжьрэ я хьыбарым» зэриIуатэмкIэ, Тэтэршауэ и адэ хьунур псы адрыщIым кхуафэжьейкIэ къокI. «Бэтэрэз и къэхъукIамрэ игъэхьамрэ» [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 32-и. П. 2] хьыбарым зэрыжиIэмкIэ, Батрээз къамланым дагъэтIысхьэри Инжыджыпсым траутыпщхьэ, нарт Iэхуэухэм къагъуэтри япI. «Бэдынокъуэ къызэралъхуар» [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 32-д. П. 1] хьыбарым – Бэдынокъуэ пхуантэм далъхьэри къуэжэ дьджым къыданэ, жэщым уэшх къошхри, псыдзэ къежэхам пхуантэр къуэм къыдихри тафэм къытринауэ, пщэдджыжьым къазыхьуэ фызым къегъуэт. «Къанжэ и къуэ Щауей Нэрыбгейм и къуэ закъуэ» [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 32-н. П. 7] хьыбарым ашыч, псы дэмышьэну, ящI, Щауейр дагъэтIысхьэри псым хадзэ, фыз гуэрым къегъуэтри щIалэ цIыкIур епI.

Мыбдежым иджыри зэ дигу къэдгъэкIыжынщ Андемыркъан хы Iуфэм (тенджыз туащIэм) къызэрыщальхур. Апхуэдэу шыщыткIэ, В.Я. Пропп зыхуэкIуа гупсысэхэм дьтетмэ, IуэрыIуатэм и хабзэмкIэ, мы лыхъужьыр къуалэбзу гуэрым хэкум кърихьэн, е кхуафэжьей (чей, пхуантэ, н.) ису къэкIуэн хуейш. Зэрыхьури апхуэдэуш. Абы и уэрэдымрэ хьыбархэмрэ нэхьыбэу зыщызужэахэм ящыщ лыхъужьыр тенджыз тIуащIэм къыщальхурэ бгъэм ар Къэбэрдейм кърихьэу:

«Андемыркъан тенджыз тIуащIэ гуэрым къыщальхуащ. Къээылъхуа фызыр псыхьэ кIуауэ тенджыз Iуфэ Iусу абы къыщильхуащ Андемыркъаныр. И босцеикIэр зыфIихри къыришэкIиц сабийми, ауэ игъэтIылъащ. Езым зигъэкъэбзэжыну псы IуфэмкIэ IукIуэтащ. Абы хэту сабийм бгъэ къеуэри ихьащ. Тенджызым бгъэм къызэпырихащ» [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 32-д. П. 7].

Мис ар уэрэдым къызэрыхэщри:

*Андемыркъан тенджыз тIуащIэм къыщальху,
Шышэр и Iусти, <тенджыз тIуащIэм> къыдокI.
ПцIэгъуалэ кIэщIыр Андемыркъаным хуагъафIэ.
Афэхум и быдэр Андемыркъаным и джанэнц.*

*Бгъэхуэр тохуарзэ, Андемыркъаныр <тенджыз тIуащIэм> къыдох
[АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 21-г. П. 6].*

Абыхэм къашхьэщыкIыу, «Андемыркъан и анэмрэ Лъэпщрэ» хьыбарым Къэрабэхэ я пхьум къильхуа щIалэ цIыкIум и къарум гу шыльитэм, пхуантэ быдэм дельхьэри псым треутыпщхьэ, мыдэкIэ щакIуэхэм ар псы Iуфэм къышагъуэтри, Андемыр быныншэти, абы иратри ирагъэпI.

Сэхуэ Мамызэ кыIуэтэжам хы Iуфи, тенджыз тIуащIи кыхьэщыркъым – щIалэ цIыкIур къыщальхур мэзырщ, нэхъ тэмэму жыпIэмэ, мэзылIыр зыщыпсэу бгъуэнщIагъырщ, ауэ, мыдрей вариантхэми хуэдэу, сабийр бгъэм къехь. Зы лъэныкъуэкIэ уеплэмэ, зэрыжытIащи, хым, тенджызым адэкIэ щыIэ щIыналъэм IуэрыIуатэм щилэ мыхьэнэ дьдэрщ мэзым щигъээзщIэри, ауэ, зэрынэрылъагъуши,

циклым хабзэ хуэхуа зэпыщлэкэм – лыхужьыр псы Іуфэм кыщальхурэ бгэм кыху зэрыщытым – мыр кыщхэщокл. Мыбдежым кыщыхэгэщыпхуэу кытшоху, Мамызэ кыжиІжа вариантым флэкла, нэгүуэщл хыбар мыпхуэдэ кэлүэтэклэ илү Андемыркыан и циклым дызэрыщримыхэллэр. ЗэрыжытІащи, миф псэушхэр (мэзылыр, иныжыр, н.) лыхужьым и адэу шытыныр пасэ зэман жыжбэм кышожбэ, ауэ абы кыкІырккым хыбары а зэрыщыт дыдэм хуэдэу а лэххэнэхэм зэхалхуэу ди зэманым кэсауэ. Уеблэмэ, теггэчыныхуауэ тхужымыІэми, цикл зэфлэувам нэхэ иужьклэ мыр кызэрыыхыагээнклэ хунум шэчи хэлккым. Кэхуари арауэ худогэфашэ. Андемыркыан тенджыз тлуашлэм бгэм кырихыныр «лэа быдэклэ» циклым шыувауэ ялуатэмэ, Іуэрылуатэм и хабзэмклэ, абы ипэ кытын хуейт лыхужьым и дуней кытехэкІэр адрейхэм ейм кыщхэщыкІуу кызыхэщ Іыхэр. Абы папщлэклі лэпккым куэд шлауэ зэрихэ сюжет хэзырыр (АТ 303І) кыпыуващ. Абы кыдэкІуэу, Іуэрылуатэм кызэрыхэщымклэ, бгэм и образы зэпхархы шыб кудеирккым. Псалэм папщлэ, дуней псом шыщлэрылуэхэм ящыщ лыхужьым выфэм зыкІуэцІиггэдэжэзэрэ гүуэлү, ар бгэм кыльаггүрэ дэкІыплэ зимыІэ күршыщхэм дихуу (жыгыщхэм дрихейуэ) [Пропп 1986: 83–85]. Абы и шапхэщ адыгэ псысэхэм щхэхуэу Тхэмокуэ Женэ кыыхиггэкІ – АТ 461* сюжетыр [Тхамокова 2018: 572]. Апхуэдэу дигу кэдгэкІыжынщ «Мыщэ и кюэ Батыр» [Адыгэ таурыххэр 2018: 6–22] псысэм лыхужьыр бгэм шыкыатибл дунейм кызэрырихыжри. А нэщэнэ псори адыгэ Іуэрылуатэм кыхэщыж бгэм и образым хыдолгагүуэ, ауэ Андемыркыан и циклым абы и квалэн нэхыщхэр псы (хы) Іуфэм (тенджыз тлуашлэм) лыхужьыр кырихынырщ. Андемыркыан и адэ-анэм, кыщальхуа шыплэм шыгүуазэ дызыщл Іыхэхэр дэггэхуауэ, ауэ бгэа абгүуэм кыщагүуэтауэ дызыщрихэллэ хыбар зыбжанэ [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 21-е. П. 10; Ф. 12. Оп. 1. П. 21-з. П. 2] шэлэхэщи, ахэри мы кэлүэтэкІэм и лэужыггүуэ жыплэ хунуш.

Зэдгэпша шапхэхэм кызэраггэлггүуащи, япэ хыбарым Андемыркыан мэзым кыщальхуауэ, и адэр мэзыллу, мыдрейхэм – хы Іуфэм шыпсэу пелуан лэпккым кхэхэлауэ кыхош; хэкум кызэрихыа шыкІэм и гуггүу пщІымэ, япэ, ещанэ хыбархэм – бгэм кырехэ, етІуанэм – пхуантэм дэсу псым кхэх. Мотивхэм адэкІэ ягүуэт зэхуэкІыныггэа нэхыщхэхэм ящыщ зыщ кІуэ пэтми ахэр гашлэм и пэжым нэхэ пэблаггэа зэрыхур. Псалэм папщлэ, Ащхуэт ЦыкІу (1890 гы./кы.) кылуэтэжа хыбарым [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 21-е. П. 3], япэрейхэм хуэдэу, Андемыркыан тенджыз тлуашлэми кыщальхурккым, и адэри икІи мэзылккым, икІи пелуанккым, атІэ кызэрыгүуэкІ цыхуш, а шытыкІэми абы и дуней кытехэкІэр пэжым нэхэ пэггунэггүу ещл. Апхуэдэу шыт пэтми, пасэрей Іуэрылуатэм и лыхужьыр зэрыхиІэтыкІ художественнэ Іэмалхэр мыбыи шыхумаш: ар мы шыналхэм кыщальхуауэ хыбарым кыхэщ пэтми, и лакүуэр экІуэллэж Хуырыфэлъейр хэрыпым я деж кыкІлауэ кэггэлггүуаш (пасэрей гупсысэм кыггэщла «хы шыб (псы адрыщл, тенджыз тлуашлэ) дунейр» хамэ хэкукІэ зэдзекІа хуаш). Абы кыдэкІуэу, нэхэпэу кэунэхуа кэлүэтэкІэхэм Андемыркыан и лакүуэр миф псэушхэм (мэзыллым) е пелуанаггэ зыбггэдэлл лэпккым пыщлауэ, е мыгурылуэггүуэххэу шытмэ, мыбдежым хыбары хушлэкуу гашлэм и пэжым нэхэ еггэщылауэ ар налуэ кызэрищІыным. Абы кызэрыщыжыламыкІэ, Хуырыфэлъейм и кюэр Умарщ, абы и кюэр Кязийщ. Кязийм кюуищ илэщ, ХытІохушыкүуэ, Мысост, Кыетыкүуэ жалэу. Кыетыкүуэм и кюуэщ Елмырзэ. Елмырзэ Кызбардэхэ япхуу Елмэс-Гуашей жыхуалэр кышэри, мис абыхэм квалхужащ Андемыркыаныр. Мыбдежым гу лыгытапхэщ Елмырзэ и образы кызэрыггэлггүуащи. Мы лыхужьым и адэу ипэрей вариантхэм кыхэщхэм мыр хуэдэккым, ауэ еггэлеяуэ пхашаггэ бггэдэллщ, абы папщлэклі Елмэс-Гуашейр мыарзэуэ абы кыдокІуэ, сабий кыщлэхуэу хужылуэмэ, хуимышыну псалгэ етри. Мы Іуэхуггүуэр пэггунэггүуш нарт Хымыш и псалгэр зэримыггэпэжам кыхэкІуу, и щхэггүуэ испыпхур икІыжу кыщлэхуа

сабийр (Батрээ) ипЫжын зэримыдар, иужькИ пхуантэм дальхэу псым зэрытраутЫпщхэр [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 32-и. П. 2]. Ащхуэтым кыжиІэжа хыбарым дежи араши, сюжетым зэрыиужьыр мы кэІуэтэкІэм хуокІуэж: ашык ирагэщІ, Андемыркъан дагэтЫсхэри тенджызым хадзэ; мыдэкІэ тенджыз Іуфэм Іут физхэм кьагъуэт, Шормэнхэ я гуашэм кьештэри Къаниболэтым депІ.

Зэрынэрылгагъуши, Ащхуэт ЦыкІу кьІуэтэжа хыбарым нэхъ пасэу ІуэрыІуатэм шызэпкьрыува пкыгъуэхэмрэ нэхъ иужьыІуэкІэ кьэунэхуа, гъашІэм и пэжым пэлытаэхэмрэ шызэхэхуэнащ. А шытыкІэ дьдэр дыдолгагъу Къазмакь Къасым (1871 гь./кь.) кыжиІэжами [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 21-е. П. 5]. Мыбдежым гу лъумытэу кьанэркьым нарт эпосым, псом хуэмыдэу, Батрээ, Ашэмэз, Бэдынокъуэ сым я циклхэм, зыщызужъа Іуэхугъуэхэм яжь Андемыркъан и дуней кьытехэкІэм, сабиигъуэм кьазэрыщІхуам. ИщхэкІэ кьыщыжытІащ, Бэдынокъуэ ныбэ иІу и гы макъыр Сосрыкъуэ зэхиха нэужь, а сабийр дунейм кьытехэмэ, нартхэм я кІуэдыжыгъуэр абы кыкІыну ягъэІуу щІалэ цыкІур зэрыхыфІадзар. Апхуэдэуи дышыгъуазэщ Батрэзи Ашэмэзи зэрыхэпха выфэр зэпачу, пхэм я нэхъ быдэм кыхэщІыкІа гуцэр якъутэу зекІуэн зэрыщІадзэми. А шытыкІэ дьдэхэми Къасым кьІуэтэжами дышыхуозэ: Кьэбэрдейр зэхуосри унафэ ящІ, зэІэщІэкІуэдэжынур ящыщ зыгуэрым кьильхуну зэрыхуагъэфашэм кыхэкІы, мыбэлэрыгъынхэу, ар яукІын хуейуэ. Абы хэту, Алхъо и кьуэм щІалэ цыкІу (Андемыркъан) кыхуалху. Ар гуцэм хепхэри и анэр псыхэ макІуэ. Сабийм гушэпсыр зэпиударэ гуцэм итЫсхэуэ джэгуу гуащэр кьрохьэлэж. Илэгъуар шыжриІэм, пщыр гузэвэгъуэм хохуэ, жыхуаІар дунейм кьытехэуэ шэч ещІри. ВытІошыщІэкІэ аргуэру хапхэжри, ари шызэпиудым, шошынэхэри, мэзым яхэри хыфІадзэ. Шормэнхэ я лЫжь Андемыр мэз кІуауэ кьегъуэтри епІ.

Андемыркъан дунейм кьызэрытехэа сюжетым и зыужьыкІэм и кыкІэлъыкІуэ «лэбакъуэщ» ищхэкІэ зи гугъу тщІа псом я пІэкІэ, ар, Кьэзанокъуэ Жэбагыи хуэдэу, нэчыхыншэу кьалхуауэ хыбархэм кьызэрыхыхэр. Мыпхуэдэ дуней кьытехэкІэм телъыджей, лЫхужь псысэхэм зыужьыныгъэшхуэ шагъуэтауэ жыпІэ хьунуш, езыри нэхыбэу АТ 315 сюжетым епхаш: лЫхужьыым цЫхубзым унафэ хуешІ, хэщІэщым щІэмыхэну (машэм имыплъэну, н.), езыр зекІуэ йожьэ; унафэр имыгъэзашІуэ цЫхубзыр хэщІэщым щІохьэ (машэм йоплэ, н.), иныжь (благъуэ, мэзыл) щІэсу (ису) кьыщІокІри, абы щхьэгъусэ хуохъу; зэман докІри, щІалэ цыкІу кьащІохъуэ; ар лЫхужьыым шабзыщІын мурадкІэ, яхэри гъуэгушхьибл шызэблэкІым тралхьэ (жыг дыкьуакъуэм дальхэ); лЫхужьыр кьышыкІуэжкІэ, абы ирохьэлэ, кьехь, ирегъэпІри, кьару зэрамыщІэж, лыгъэшхуэ зыбгъэдэль, зыри зыпэмылгъэщ лЫ нэс кьощІыкІ. Апхуэдэхэщ, псалгэм папщІэ, «Был-Былакь и Іуэхур кьызэрекІуэкІар» [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 6-а. П. 12], «Нарт Пэтэрэз и кьуэ Пакъэжь и хыбар» псысэхэр [Нарты. Адыгский эпос 2017: 279–291], н.

Зэрынэрылгагъуши, сюжетым дыщрохьэлІэ телъыджей псысэхэм я ухуэкІар зьджа В.Я. Пропп кыыхигъэшхэхукаІуэ шыта пкыгъуитІым: 1) лЫхужьыым илэжь мыхьунумкІэ зыхуагъазэ (запрет – б); 2) а унафэр кьута мэхуэ (нарушение запрета – в) [Пропп 1969: 30–31]. ПкыгъуитІри, я кэІуэтэкІэ елытауэ, куэду зэтопщІыкІыж. Андемыркъан ехэлІа хыбарым деж япэ пкыгъуэм и лъабжьэщ лъэпкьым хэлъа хабзэ лІэужьыгъуитІ: нэчыхыншэу зэдэпсэуным нэхъ емыкІу шымыІуэ кьалгыгэрт, апхуэдэ дьдэу пщы-уэркьхэм щхьэгъусэу кыыхахын хуейри езыхэм кьахуэдэн хуейт. Хыбарым кьызэриІуатэмкІэ, а хабзэхэр кьута мэхуэ: Андемыркъан и адэр пщыщ, унэІутым щІасэ хуохъу. Псысэм кьызэрыхэщым хуэдэу, ар щІахьумэн мурадкІэ, сабийр хыфІадзэ: Андемыр кьызэрыкІуэжыну гъуэгуи и Іуфэм шагэтІыль [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 21-е. П. 6], жыг зэхуакум дальхэ [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 21-г. П. 9; Ф. 12. Оп. 1. П. 21-е. П. 4; Ф. 12. Оп. 1. П. 21-ж. П. 13], псыхуэуэм кьыданэ [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12.

Оп. 1. П. 21-и. П. 10], Андемыр кІэщІадзэ [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 21-г. П. 23], н. Андемыр къештэри епІ.

ІуэрыІуатэм и лыххужьым мыпхуэдэ нэшэнэхэр бгъэдэлъыным и художественнэ мыхьэнэм ищхьэкІэ Къэзанокъуэ Жэбагъы дыщытепсэлъыхьым и гугъу тщІаш, ауэ псалъэ зыбжанэкІэ кытедгъээзжынщи, мыбдежми хыдолъагъуэ А.П. Скафтымовым жыхуиІа Іуэхугъуэр: нэчыхыншэу пщымрэ унэІутымрэ къащІэхуа сабийм тоукІыгыыххэр, фэ лъэпкъ ираплъырккъым, зыкІи шыгугъхэркъым, ауэ къаруушхуэ, лыгъэшхуэ зыбгъэдэлъ лыххужь мэхуэ.

А къалэн дыдэр игъээзашІэ пэтми, иужьрейуэ мотивым игъуэт къэІуэтэкІэхэм миф гупсысэхэр зи лъабжьэу пасэрей ІуэрыІуатэм шызэтеува Іуэхугъуэхэр зыри хэтлгъэгъужьырккъым. Уеблэмэ, езы хыбархэми яхэтщ, ахэр псори «пщІыуэ» мы лыххужьым зэрыкІэралъхьар кызыхэщи. Апхуэдэщ, псалъэм папщІэ, Тумэ Гъур кыбжиІэжауэ шытар:

«Андемыркъаны и къэхьукІар лІэужьыгъуэ куэду жаІэ. Хэт Андемыркъан бгъэм кыхьауэ желэ, хэти пхуантэм далъхьэу псым хадзэу къырагъэхьауэ жаІэ. Ахэр псори пщІыщ. Андемыркъан къэзылхуар Ахьлохэщ, я унэІутым кыльхуауэ. Ахьло и къуэжьым и фызыр лхуэтэкъым, физь мылхуэт. Я унэІутыр ягъэлъэщыджэжри укІытэжащ: «Я унэІут ягъэлъэщыджэжри», – жаІэнщ жаІэри. Ахьло и къуэжьым и физь мылхуэ жьы хужам и ныбэм цхьэнтэ щырагъэпхуэ, лъэщыджэ хуащ жаІэри. АндемыркъанкІэ зэджэу цІэрыІуэ хьуным и къэлхуэгуэмрэ физьым и цхьэнтэ зэдзэкІыгъуэмрэ зы ящІри щІалэ цІыкІур Ахьло и физьым кыльхуауэ ягъэІуащ. <...> А зманым хабзэт нэхъ зыхэзыІэтыкІэхэм къалъхуа я быныр езым ямыпІыжу нэгъуэщІым къану иратрэ ирагъэпІу. ЩІалэ цІыкІу къалъхуагъащІэр Шормэн Андемыр къану ихьащ, Андемыркъан цІэуэ щІыфІащарикІ аращ» [АИГИКБНЦРАН. Ф. 12. Оп. 1. П. 21-г. П. 18].

Зэрынэрылгъагъуащ, мы шапхьэм кызырэхэщымкІэ, Андемыркъан Альхьо пщы цІэрыІуэм и къуэщ, ар бгъэми кыхьырккъым, пхуантэм дэсу (ашыкым ису) псыми кърихьэхырккъым, атІэ хабзэм тету Андемыр къану иратри ирагъэпІ.

НаІуэ кызырэхуащ, телгьиджагъэ хэлгү лыххужьыр дунейм кытехьэныр зи лъабжьэ пасэрей мотивым Андемыркъан и циклым деж мыпхуэдэ пкъыгъуэхэр кыыхош, мы зэрызэкІэлъыхьам тету зэхуэукІыныгъи ягъуэт: 1. Адэ-анэр хэтми кызыщыІуэта пкъыгъуэм: а) мэзылщ; б) пелуащ; в) кызырэгъуэкІ цІыхуэщ, ауэ егъэлей пхьашагъ бгъэдэлъщ; г) пщымрэ унэІутымрэ къащІохуэ. 2. Къыщалъхуа щІыпІэр кызыхэщ Іыхьэм: а) мэзым (бгъуэщІагъым); б) хы Іуфэм (тенджыз тІуащІэм); в) хамэ щІыналгъэм; г) Къэбэрдейм. 3. Хэкум кызырэхьэ щІыкІэм тепсэлъыхь Іыхьэм: а) бгъэм къэхь; б) пхуантэм дэсу псым кърехьэх; в) гъуэгу Іуфэм къытранэ (жыг дыкыуакъуэм далъхьэ); г) Андемыр кІэщІадзэ; д) къану яхь.

Сюжетым и ухуэкІэмрэ кІуэ пэтми иІэ хьуа къэІуэтэкІэмрэ (пасэрейм кыщцежъуэ гъащІэм и пэжым пэблагъэ зэрыхьур) мы схемэм къегъэлгагъуэ:

$$1_{\underset{a}{a}} 2_{\underset{a}{a}} 3_{\underset{a}{a}} \rightarrow 1_{\underset{b}{b}} 2_{\underset{b}{b}} 3_{\underset{b}{b}} \rightarrow 1_{\underset{c}{c}} 2_{\underset{c}{c}} 3_{\underset{c}{c}} \rightarrow 1_{\underset{d}{d}} 2_{\underset{d}{d}} 3_{\underset{d}{d}} \rightarrow 1_{\underset{e}{e}} 2_{\underset{e}{e}} 3_{\underset{e}{e}} (1_{\underset{f}{f}} 2_{\underset{f}{f}} 3_{\underset{f}{f}}) \rightarrow 1_{\underset{g}{g}} 2_{\underset{g}{g}} 3_{\underset{g}{g}}$$

ЕдгъэкІуэкІа лэжыгъэмкІэ дэ ди мурадакъым Андемыркъан и дуней кытехьэкІам и пэжыпІэр дубзыхуну. Къалэн нэхьыщхьэу зыщытщІыжарати, зэрытхуэфІэкІкІэ, а Іуэхугъуэм теухуауэ ІуэрыІуатэм шыхьумар белджылы къэтщІаш. Гулгытэ лей зыхуэтщІахэм ящыщ телгьиджагъэ хэлгү лыххужьыр дунейм кытехьэныр Андемыркъан и уэрэдым, и хыбархэм кызырэхыхьа щІыкІэр, и лІэужьыгъуэхэр, зэрызиужьар, зэрызихуэжар, игъээзашІэ художественнэ мыхьэнэр убзыхуныр. Къэтхьа шапхьэхэм кызырагъэлъэгъуамкІэ, мы циклыр эфІэуващ, ІуэрыІуатэм и адреи пкъыгъуэхэм (жанрхэм) пыщІарэ абыхэм ябгъэдэлъ нэшэнэхэр зыщІишэу. Ауэ абы кыкІырккъым дэтхэнэ зы Іуэхугъуэри зэрыщыт дыдэу мыбы кыыхыхьауэ: нэрылгъагъуэ кызырэхуащ, и

пасэрей ІуэрыІуатэм куэдыр хьэзыру «кыІэпиха» пэтми, езы циклыр зыхуиубыдэ тхыдэр зи лъабжэ эпосым и хабзэхэм нэхьыбэр кьегъээгъащ. Абы и шапхэ гьуэээджэщ дызытепсэлъыха мотивым, зэман жьжьэм шыІа гупсысэхэр зи лъабжэу кьэунэхуам, цыхум и кьэухым, и дуней еплъыкІэм зиужьыху, гъащІэм и пэжым пэгьунэгьу кьэІуэтэкІэ зэригьуэтыр, кьигъэщІа образыр зэригъафІэ, зэригъэляпІэ Іэмалу ар «Іэрыхуэу», екІуэкІ лъэхьэнэм пэджэжу циклым кьызэригъэсэбпыфыр.

ТегъэщІапІэ хьуа литературэр

1. Адыгэ таурыхьхэр. Тельыджей таурыхьхэр / зэхэз. Тхьэмокъуэ (Брай) Женэщ. Налшык: ИГИ КБНЦ РАН-м и тхыльхэр тедзэным шыхуагъэхьэзыр къудамэ, 2018. 2 т. Н. 592.
2. Адыгэ ІуэрыІуатэхэр. ТомитІу / зэхэз. КьардэнгьущІ З.П. Налшык: Кьэбэрдей-Балькьэр тхыль тедзапІэ, 1969. 2 т. Н. 286.
3. АИГИКБНЦРАН – Архив Института гуманитарных исследований Кабардино-Балкарского научного центра Российской академии наук.
4. Алиева А.И. Поэтика и стиль волшебных сказок адыгских народов. М.: Наука, 1986. 280 с.
5. Бухуров М.Ф. Типология сюжетов о богатыре Татаршао в адыгском эпосе // Материалы Всероссийской конференции с международным участием «Устойчивое развитие: проблемы, концепции, модели», посвященной 75-летию председателя ФГБНУ «Федеральный научный центр «Кабардино-Балкарский научный центр Российской академии наук», доктора технических наук, профессора П.М. Иванова. Нальчик: Изд-во КБНЦ РАН, 2017. С. 210–213.
6. Гутов А.М. Народный эпос: Традиция и современность. Нальчик: Изд-во КБИГИ, 2009. 228 с.
7. Гутов А.М. Художественно-стилевые традиции адыгского эпоса. Нальчик: Издательский центр «Эль-Фа», 2000. 219 с.
8. Кабардинский фольклор / общ. ред. Г.И. Бройдо. Нальчик: «Эль-Фа», 2000. 651 с.
9. Налоев З.М. Жабаги Казаноко – исторический и фольклорный // Сказания о Жабаги Казаноко / сост., подг. текстов к печ., ком. и прилож. З.М. Налоева, А.М. Гутова; вст. ст. З.М. Налоева. Нальчик: Изд-ский центр «Эль-Фа», 2001. С. 6–39.
10. Нартхэр. Адыгэ эпос. Томиблү / зэхэз. ХьэдэгъэлІэ Аскэр. Мыекъуапэ: Адыгэ научнэ-исследовательскэ институт, 1970а. 3 т. Н. 355.
11. Нартхэр. Адыгэ эпос. Томиблү / зэхэз. ХьэдэгъэлІэ Аскэр. Мыекъуапэ: Адыгэ научнэ-исследовательскэ институт, 1970б. 4 т. Н. 311.
12. Нартхэр. Адыгэ эпос. Томиблү / зэхэз. ХьэдэгъэлІэ Аскэр. Мыекъуапэ: Адыгэ научнэ-исследовательскэ институт, 1970в. 5 т. Н. 336.
13. Нарты. Адыгский эпос. Озырмес. Батраз. Ашамез / гл. ред. А.М. Гутов. Нальчик: Издательский отдел ИГИ КБНЦ РАН, 2017. 2 т. 468 с. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.kbgi.ru/fimedia/2.%D0%9D%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%AB.-%D0%A2%D0%BE%D0%BC-2.pdf> (Дата обращения: 12.09.2018).
14. Новиков Н.В. Образы восточнославянской волшебной сказки. Л.: Наука, 1974. 256 с.
15. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1986. 366 с.
16. Пропп В.Я. Морфология сказки. М.: «Наука», 1969. 168 с.
17. Сказания о Жабаги Казаноко / сост., подг. текстов к печ., ком. и прилож. З.М. Налоева, А.М. Гутова; вст. ст. З.М. Налоева. Нальчик: Изд-ский центр «Эль-Фа», 2001. 331 с.
18. Скафтымов А.П. Статьи о русской литературе. Саратов: «Саратовское книжное издательство», 1958. 392 с.
19. Тхамокова Ж.Г. Сравнительный указатель сюжетов адыгских (кабардинских, черкесских, адыгейских) волшебных сказок по системе Аарне-Томпсона // Адыгэ таурыхьхэр. Тельыджей таурыхьхэр / зэхэз. Тхьэмокъуэ (Брай) Женэщ. Налшык: ИГИ КБНЦ РАН-м и тхыльхэр тедзэным шыхуагъэхьэзыр къудамэ, 2018. 2 т. Н. 553–588.
20. ФАИГИКБНЦРАН – Фоноархив Института гуманитарных исследований Кабардино-Балкарского научного центра Российской академии наук.

21. Фольклор адыгов в записях и публикациях XIX – начала XX века. В 2-х томах / общ. ред. А.М. Гугова. Нальчик: «Эльбрус», 1979. Т. 1. 404 с.

22. *Eberhard W., Boratav P.N. Typen Turkischer Volksmarchen.* Wiesbaden: Frantz Steiner Verlag GMBH, 1953. 506 s.

23. *Thompson S. The types of the folktale. A classification and bibliography.* Antti Aarne's «Verzeichnis der Märchentypen» (FFC № 3) translated and enlarged. Second revision (FFC 184). Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1961. 588 p.

МОТИВ ЧУДЕСНОГО РОЖДЕНИЯ В ЦИКЛЕ ОБ АНДЕМИРКАНЕ

Бухуров Мухамед Фуадович, кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник сектора адыгского фольклора Института гуманитарных исследований – филиала Федерального государственного бюджетного научного учреждения «Федеральный научный центр «Кабардино-Балкарский научный центр Российской академии наук» (ИГИ КБНЦ РАН), mbf72@mail.ru

Бухурова Камила Мухамедовна, студентка 3 курса направления «Филология. Кабардино-Черкесский язык и литература» Социально-гуманитарного института Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х.М. Бербекова» (КБГУ), mbf72@mail.ru

Мотив чудесного рождения героя относится к числу наиболее распространенных в мировом фольклоре. Как известно, он неоднократно становился предметом специального исследования отечественных и зарубежных ученых. Однако в адыгской фольклористике данный мотив более всего привлекал внимание в связи с изучением нартского эпоса, волшебной и богатырской сказок. Между тем, он достаточно широко представлен и в так называемом младшем эпосе. Этим обстоятельством обусловлена актуальность темы настоящей работы. В статье ставится задача рассмотреть проблемы генезиса, эволюции и трансформации обозначенного явления в историко-героическом эпосе адыгов на материале цикла об Андемиркане. В связи с этим, автор приводит все известные в песне и сказаниях об этом герое формы реализации мотива, при этом устанавливая их мифологические истоки, пути эволюции архаических элементов в эстетическую систему цикла, а также принципы отражения в них действительности. Особо обращается внимание на место мотива чудесного рождения в обшей сюжетной структуре, на его роль в композиции и создании единого повествовательного произведения.

Ключевые слова: фольклор, историко-героический эпос, Андемиркан, сказка, предание, богатырь.

MOTIVE OF A MIRACULOUS BIRTH IN THE CYCLE ABOUT ANDEMIRKAN

Bukhurov Mukhamed Fuadovich, Candidate of Philology, Leading Researcher of the Sector of the Adyghe Folklore of the Institute for the Humanities Research – Affiliated Federal State Budgetary Scientific Establishment «Federal Scientific Center «Kabardian-Balkarian Scientific Center of the Russian Academy of Sciences» (IHR KBSC RAS), mbf72@mail.ru

Bukhurova Kamila Mukhamedovna, 3rd year student of the direction «Philology. Kabardino-Circassian language and literature» Social and Humanitarian Institute of the Federal State Budgetary Educational Institution of Higher Education «Kabardino-Balkarian State University named after H.M. Berbekov» (KBSU), mbf72@mail.ru

The motive of the miraculous birth of a hero is one of the most common in world folklore. As is known, it repeatedly became the subject of a special study of domestic and foreign scientists. However, in Adyghe folklore, this motive attracted attention most of all in connection with the study of the Nart epic, fairy tales and heroes. Meanwhile, it is quite widely represented in the so-called minor epos. This circumstance determines the relevance of the topic of this work. The task of the article is to consider the problems of genesis, evolution and transformation of the designated phenomenon in the historical and heroic epic of the Circassians on the material of the cycle about Andemirkan. In this regard, the author cites all forms of realization of the motive known in the song and legends about this hero, while establishing their mythological sources,

the ways of the evolution of archaic elements into the aesthetic system of the cycle, as well as the principles of reflecting reality in them. Particular attention is paid to the place of the motive of a miraculous birth in the overall plot structure, to its role in composition and the creation of a single narrative work.

Keywords: folklore, historical and heroic epic, Andemirkan, fairy tale, legend, hero.

DOI: 10.31007/2306-5826-2019-3-42-194-206